

Стан сільського господарства в контексті розвитку сільських територій

Е. В. Добровольська, Н. В. Коваль

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, Україна
Corresponding author. E-mail: dobrovolskaella@gmail.com, nonnakoval69@gmail.com

Paper received 28.04.12; Accepted for publication 19.05.12.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2022-267X49-02>

Анотація. У статті проаналізовано економічний розвиток сільських територій Хмельницької області. Відзначено, що за досліджуваній період рівень розвитку сільських територій підвищується, сприяючи відновленню іміджу села. Розкрито основні чинники функціонування та розвитку сільських територій. Висвітлено основні рушійні сили активізації селян у веденні бізнесу на селі, такі як диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, забезпечення зайнятості селян, формування товарного виробництва, розвиток малого та середнього підприємництва. Запропоновано орієнтири, на які слід спрямовуватись в рамках злагодженого економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільська територія, економічний розвиток, сільське господарство, ресурсний потенціал, відродження села, ефективність використання.

Вступ. В сучасних умовах сільське господарство України є однією із найбільш пріоритетних галузей економіки. Аграрний сектор формує продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та створює соціально-економічні умови сільського розвитку. Україна як потужний виробник багатьох видів агропродовольчої продукції впродовж багатьох років займає вагомі позиції в світовій структурі експорту сільськогосподарських та продовольчих товарів.

Сільські території України завжди були тією опорою, на яку спирається весь агросектор. Але за останні роки ситуація докорінно змінилася. Сільське населення щороку зменшується, із мап зникають села, а самі особисті селянські господарства втрачають минулі джерела прибутку. Щоб зупинити цей процес, необхідний новий підхід до розвитку сільської місцевості, який передбачатиме впровадження концепції сталого розвитку сільських територій, стимулювання підприємницької активності та диверсифікацію зайнятості сільського населення.

Короткий огляд публікацій з теми. Набуття певною соціально-економічною проблемою відповідної суспільної значущості завжди викликає підвищену увагу науковців. Не є винятком і проблема розвитку сільських територій, яка уже тривалий час вивчається українськими вченими-економістами, серед яких В.В. Горлачук [1], М.Й. Малік [3], В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук [7], А.П. Сава [8], І.І. Гончаренко [2] та інші. У їхніх працях відображені ґрунтовні результати досліджень засад багатофункціонального розвитку села, сільських територій та сільського простору; принципів соціально-економічного управління розвитком сільських територій; стратегічних аспектів розвитку соціо-просторових аграрних систем, а також аналізується досвід розвитку сільських територій в зарубіжних країнах. Однак, занепад сільських територій України та низка тісно пов'язаних демографічних і соціальних проблем, вимагають продовження досліджень різних аспектів даної проблематики та активізації ролі держави щодо підтримки нею процесів посилення рівня зрівноваженості зазначеного розвитку.

Мета. Мета статті полягає у дослідженні особливостей сталого розвитку сільських територій, виявленні

тенденцій їх розвитку та висвітленні наявних проблем.

Матеріали і методи. Теоретико-методична основа дослідження базується на діалектичному методі наукового пізнання, системному підході до вивчення процесів розвитку сільських територій за умов сталості.

Для досягнення поставленої мети у процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи: логічного узагальнення для обґрунтування необхідності систематизації основних понять та підходів до визначення сутності сільських територій; монографічний при розгляді думок вчених стосовно теоретичних основ розвитку сільських територій; аналізу та синтезу при обробці статистичної інформації, яка відображає сучасний стан сільським розвитком регіону.

Результати і їх обговорення. На сьогодні для влади та населення сільських територій України є вкрай важливим вирішення питання свого подальшого розвитку. Важливість даного питання посилюється ще й тим, що сільські території займають біля 90% площі нашої держави, на них проживає близько третини всього населення України [4, с. 90].

Але, якщо відстежити стан справ на більшості сільських територій, то можна констатувати вкрай слабкий їх розвиток. Переважна кількість сільського населення має досить пасивне відношення щодо подальшого розвитку тієї території, на якій воно проживає. Також слід констатувати, що досить незначна частка від власної виробленої чи зібраної продукції, що могла б стати власним бізнесом та реалізована з метою отримання прибутку (виключенням, деякою мірою, є виробництво молока та незначна кількість м'яса всіх видів) реалізується і є додатковим джерелом доходу для сільського населення.

Забезпечення ефективного розвитку сільських територій потребує сприймання та переймання світових стандартів щодо формування добробуту населення. Варто усвідомити, що без розвитку села (тобто без розвитку сільських територій) добробут держави неможливий. Отже, слід вжити виважених заходів щодо забезпечення розвитку сільських територій.

В цьому контексті заслуговує на увагу зарубіжний досвід. Так, у зарубіжній практиці розвиток сільських територій пов'язаний з розвитком сільського господарства, в якому основну рушійну роль відіграють

фермерські або особисті селянські господарства. До того ж в розвинутих країнах світу встановлено показники, досягнувши яких, господарство вважається фермерським: у США прийнято показник в 1 тис. дол. товарної продукції на рік, у Німеччині – утримання 1 га ріллі або 3 корів чи 5 свиней, у Данії – 300 євро річного прибутку [8].

Відповідно до політики розвитку сільських територій за кордоном пріоритетами вважаються підтримка бізнесу та виробництва, диверсифікація виробництва, розвиток сільської інфраструктури [6, с. 149].

Україна порівняно з розвинутими країнами програє їм за такими показниками ефективності виробництва, як продуктивність праці, техніко-технологічна забезпеченість, енергомісткість, врожайність культур та продуктивність худоби [5, с. 37].

Аналіз досвіду сільських територій зарубіжних країн свідчить про пріоритетність сталості економічного розвитку аграрної галузі. Використання досвіду інших країн дасть змогу уникнути прорахунків у сільському господарстві в Україні і її регіонах.

Вирішальний вплив на розвиток сільських територій кожного макро- чи мікрорегіону має їх наявний ресурсний потенціал. Складовими ресурсного потенціалу є природні ресурси, виробничий та людський капітал, які знаходяться на певній території та можуть бути використані для досягнення поставлених завдань. Поряд з цим ресурсний потенціал є основою для розвитку основного виду діяльності сільських територій – сільськогосподарського виробництва. А тому базовою складовою ресурсного потенціалу сільської території є природні ресурси, що виступають як

визначальний чинник формування спеціалізації господарської діяльності.

При аналізі забезпеченості сільських територій земельними ресурсами необхідно враховувати рівень землезабезпеченості і, особливо, забезпеченості землями сільськогосподарського призначення. Площа сільськогосподарських угідь в Хмельницькій області на кінець 2020 р. становила 1560,7 тис. га, що становить 75,7 % від загальної земельної площі. При цьому, питома вага ріллі становить 64,3%, що свідчить про високий рівень забезпеченості області земельними ресурсами, а отже і про високі потенційні можливості організації та здійснення сільськогосподарського виробництва. Окрім цього, у 2020 р. у загальній структурі земельного фонду, сіножаті та пасовища займали площу 91,2 і 104,1 тис. га відповідно, багаторічні насадження – 38,3 тис. га, і перелоги – 0,7 тис. га. [9, с. 136].

Структура земельних угідь та їх склад обумовлюють спеціалізацію сільськогосподарського виробництва області. Рівнинні райони спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, землі гірських районів є найбільш придатними для пасовищ і сіножатей, тому там переважає м'ясо-молочне тваринництво. У 2020 році в Хмельницькій області вироблено продукції рослинництва на суму 28617,5 млн грн та продукції тваринництва на суму 6361,7 млн грн, що становить відповідно 81,8% та 18,2% продукції сільського господарства. Виробництво продукції сільського господарства господарствами усіх категорій у розрахунку на одну особу, протягом 2015–2020 рр. (табл. 1), бачимо, характеризувалися чіткою тенденцією до зростання.

Таблиця 1. Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2016 року), млн. грн.

Показники	Роки					2020 р. до 2015 р. %
	2015	2017	2018	2019	2020	
Продукція сільського господарства	29792,7	36102,6	37021,8	35926,2	34979,2	117,4
продукція рослинництва	22820,6	29199,9	30396,6	29299,7	28617,5	125,4
продукція тваринництва	6972,1	6902,7	6625,2	6626,5	6361,7	91,2
Вироблено продукції сільського господарства на одну особу, грн	22956	28209	29161	28520	28000	122,0
продукція рослинництва	17584	22815	23943	23259	22908	130,3
продукція тваринництва	5372	5394	5218	5261	5092	94,8

Одним із найважливіших завдань будь-якого аграрного підприємства є підвищення продуктивності праці. Продуктивність праці була і буде одним з голо-

вних показників, який визначає науково-технічний прогрес суспільства, характеризує становище держави, окремої галузі, підприємства.

Таблиця 2. Динаміка виробництва основних видів сільськогосподарської продукції на одну особу, кг

Види продукції	2015 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	Відношення 2020 р. до 2015 р., %
Культури зернові та зернобобові	2152	2673	3041	3015	3190	148,2
Буряк цукровий фабричний	879	1549	1121	1107	768	87,4
Соняшник	82	343	381	408	456	в 5,6 раза
Картопля	821	1082	1092	871	1024	124,7
Культури овочеві	144	210	207	198	180	125,0
Культури плодові та ягідні	158	176	187	163	162	102,5
М'ясо (у забійній масі)	50,4	50,6	52,9	53,9	48,8	96,8
Молоко	448,0	466,2	491,5	504,8	521,6	116,4

По всіх видах сільськогосподарської продукції у розрахунку на 1 зайнятого в сільськогосподарському

виробництві відбулося поступове зростання. Виняток склало виробництво цукрових буряків, та м'яса (у

забійній масі), яке за аналізований період знизилося на 12,6 %; та 3,2 %, відповідно. Найбільш суттєві зміни відбулись при виробництві зернових та зернобобових культур та соняшнику. Підвищення рівня продуктивності праці значною мірою викликано зростанням обсягів виробленої продукції, а також помітним скороченням кількості працівників; активізацією інфляційних процесів в аграрній сфері.

За досліджуваний період ціни реалізації продукції рослинництва мають тенденцію до зростання (табл. 3). Так, ціни реалізації зернових і зернобобових культур, олійних культур, буряків цукрових, картоплі, плодівих та ягідних культур за досліджуваний період зросли. Виняток складають ціни реалізації овочевих культур, які за досліджуваний період зменшились на 45,7 % і 2020 р. становили 3707,1 грн за 1 т.

Таблиця 3. Середні ціни реалізованої продукції основних видів сільськогосподарської продукції, грн. за 1 т

Показники	Роки					Відношення 2020 р. до 2015 р., %
	2015	2017	2018	2019	2020	
Культури зернові та зернобобові	3054,3	3775,8	4309,5	3907,2	4856,4	159,0
Культури олійні	7710,2	9357,4	9681,1	8707,9	11055,5	143,4
Буряк цукровий фабричний	672,7	810,1	709,3	697,3	701,2	104,2
Картопля	1717,3	2546,9	4164,0	6574,8	4866,9	в 2,8 р.
Культури овочеві	6833,2	2796,5	5342,7	4629,9	3707,1	54,3
Культури плодів та ягідні	5096,7	6515,9	5002,8	3904,3	7129,5	139,9
Тварини сільськогосподарські (у живій масі)	21166,8	30307,6	34326,2	32557,2	32828,0	155,1
Молоко	4323,5	6987,4	7559,2	8223,2	8808,6	в 2,0 р.

Ціни реалізації продукції тваринництва теж мають тенденцію до зростання. Так, ціни реалізованої продукції тварин сільськогосподарських у 2020 р. порівняно із 2015 р. зросли на 55,1 %, молока – в 2,0 рази.

Узагальнюючим показником економічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників є рівень рентабельності, який відображує дохідність і прибутковість підприємства.

Як показало дослідження збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва супроводжувалося

підвищенням ефективності її виробництва. Так, протягом 2015–2020 рр. виробництво та реалізація більшості видів продукції рослинництва (за винятком цукрових буряків) є рентабельними (табл. 4).

Виробництво продукції тваринництва за досліджуваний період було збитковим, за винятком виробництва молока. Причини збитковості галузі тваринництва – високий рівень собівартості та значно нижчий рівень доходів.

Таблиця 4. Рівень рентабельності виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, %

Показники	Роки					Відхилення 2020 р. від 2015 р., (+,-)
	2015	2017	2018	2019	2020	
Культури зернові та зернобобові	35,4	27,8	32,0	13,7	20,6	-14,8
Цукрові буряки	15,9	18,1	-10,1	-27,5	-28,0	-43,9
Соняшник	82,6	37,2	32,6	36,1	44,9	-37,7
Картопля	10,1	21,8	51,8	41,2	19,5	9,4
Культури овочеві	14,8	12,7	24,0	9,7	11,0	-3,8
Культури плодів та ягідні	91,2	56,9	23,0	8,2	16,2	-75
Велика рогата худоба на м'ясо	-10,8	-12,2	-19,1	-30,7	-31,2	-20,4
Свині на м'ясо	16,5	11,2	21,1	5,1	-20,2	-36,7
Молоко	12,6	60,5	23,8	26,9	30,9	18,3

Отже, за досліджуваний період рівень розвитку сільських територій в Хмельницькій області поступово підвищується, що свідчить про хоча й незначне, проте відновлення позитивного іміджу села.

Важливим вектором соціально-економічного розвитку сільських територій, на думку М.Й. Маліка [2], є поєднання їх економічних, соціальних та екологічних інтересів, а також активізація підприємницької діяльності щодо зростання доходів, зайнятості та соціального захисту. До того ж існування в межах сільських територій підприємницьких структур сприяє відродженню соціально-економічної стабільності села.

Вважаємо, що основними рушійними силами активізації селян у веденні бізнесу на селі є диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, за рахунок чого забезпечується зайнятість селян на основі екологічнобезпечних технологій, формується товарне виробництво, розвивається мале

та середнє підприємництво на селі, яке здатне економічно активувати селянство до участі в сільськогосподарському виробництві.

Не менш важливими факторами, що сприятимуть дієвості економічного розвитку сільських територій, є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та посилення ролі місцевого самоврядування, що сприятимуть інвестиційній привабливості ведення виробництва на селі, дадуть змогу розвивати інфраструктуру на селі за рахунок оновлення виробничих потужностей в сільській місцевості та створення переробних цехів сільськогосподарської продукції.

Вважаємо, що для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій потрібно ефективно використовувати наявні локальні ресурси, впроваджувати інновації в сільську економіку, використовувати їх в сільгоспвиробництві, а також виходити на нові ринки збуту виробленої продукції.

Основними орієнтирами злагодженого розвитку сільських територій мають бути:

- забезпечення розвитку місцевого самоврядування для формування дієздатного перспективного суспільства на селі;
- підвищення привабливості функціонування ведення бізнесу на селі;
- підвищення конкурентоспроможності сільських територій за рахунок диверсифікації господарської діяльності;
- відродження нових виробництв на селі;
- забезпечення розвитку сільської інфраструктури;
- досягнення економічного зростання в сільському господарстві.

Злагоджений соціально-економічний розвиток сільських територій є необхідним для забезпечення самодостатніх територіальних громад, що є основою місцевого розвитку країни.

Висновки. Результати проведених досліджень дають підстави стверджувати, що розвиток сільських територій на сьогодні є надзвичайно низьким і як

процес має серйозно загальмований характер. Встановлено, що основними чинниками функціонування та розвитку сільських територій є наявність ресурсних можливостей для ведення сільського господарства, сумісність різних видів діяльності на території, обґрунтування стратегій розвитку сільських територій та необхідність державної підтримки. Векторами активізації селян у веденні бізнесу на селі є диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, забезпечення зайнятості селян, формування товарного виробництва, розвиток малого та середнього підприємництва. Важливими факторами, що сприятимуть дієвості соціально-економічного розвитку сільських територій, є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та посилення ролі місцевого самоврядування.

Врахування основних орієнтирів економічного розвитку сільських територій дасть змогу забезпечити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горлачук В.В., Кузьменко О.Б., Яремко Ю.І., Лазарева О.В. та ін. Розвиток сільських територій : монографія / за ред. В.В. Горлачука. Миколаїв : Іліон, 2015. 382 с.
2. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики. Львів : ІРД НАН України, 2009. 370 с.
3. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Заяць В.М. та ін. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.
4. Лісовий А.В. Сталий розвиток сільських територій як напрям забезпечення економічного зростання і якості життя селян. Культура народів Причорномор'я. 2007. № 103. С. 89–92
5. Невінська Г.Б. Проблемні аспекти інноваційного розвитку аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2017. № 1–2. С. 37.
6. Попова О.Л. Розвиток багатофункціонального сільського господарства: досвід Німеччини. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 2. С. 148–158.
7. Саблук П.Т. Наукові агроекономічні дослідження в інтересах активізації росту АПВ і сільських територій. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 19–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_5.
8. Сава А.П. Європейський досвід розвитку сільських територій: вивчення можливостей для України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 2. С. 83–85.
9. Сільське господарство Хмельницької області в 2020 році: статистичний збірник за 2020 рік. Хмельницький: Головне управління статистики Хмельницької області, 2021. 160 с.

REFERENCES

1. Horlachuk V.V., Kuzmenko O.B., Yaremko Yu.I., Lazareva O.V. et al. Rural development: a monograph. Ed. V.V. Horlachuk. Mykolaiv: Ilion, 2015. 382 p.
2. Honcharenko I.V. Socio-economic development of rural areas of the region: problems of theory and practice. Lviv: IRD NAN України, 2009. 370 p.
3. Lupenko Yu.O., Malik M.Y., Zaiats V.M. et al. Development of entrepreneurship and cooperation: institutional aspect: monograph. Ed. M.Y. Malik. Kyiv: NNTS «IAE», 2016. 432 p.
4. Lisovyi A.V. Sustainable development of rural areas as a way to ensure economic growth and quality of life of peasants // *Kultura narodov Prichernomorya*, 2007. № 103. P. 89-92.
5. Nevinska H.B. Problematic aspects of innovative development of agricultural production // *Ahrosvit*, 2017. № 1–2. P. 37.
6. Popova O.L. Development of multifunctional agriculture: the experience of Germany // *Ekonomika i prohnozuvannia*, 2015. № 2. P. 148–158.
7. Sabluk P.T. Scientific agro-economic research in the interests of intensifying the growth of APV and rural areas // *Ekonomika APK*, 2017. № 5. P. 19-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_5.
8. Sava A.P. European experience of rural development: exploring opportunities for Ukraine // *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, 2017. № 2. P. 83-85.
9. Agriculture of Khmelnytskyi region in 2020: statistical collection for 2020. Khmelnytskyi: Main Department of Statistics of Khmelnytskyi Region, 2021. 160 p.

The state of agriculture in the context of rural development

E. V. Dobrovolska, N. V. Koval

Abstract. The article analyzes the economic development of rural areas of the Khmelnytskyi region. It is noted that during the study period, the level of development of rural areas is increasing, contributing to the renewal of the image of the village. The main reasons for the functioning and development of rural areas are revealed. The main driving forces for the activation of peasants in doing business in the countryside, such as the diversification of entrepreneurial activities, the conduct of commodity production, the employment of peasants, the formation of commodity production, the development of small and medium-sized businesses, are highlighted. Landmarks are proposed, which should be directed in the framework of the coordinated economic development of rural areas.

Keywords: rural area, economic development, agriculture, resource potential, village revival, efficiency of use.